Okruhy polynomů

Algebra 2

Mgr. Markéta Trnečková, Ph.D.

Palacký University, Olomouc

Polynomy

- **Polynom s neurčitou** x a s koeficienty z okruhu R. Množinu všech polynomů značíme $R[x]$.
  Např. okruh koeficientů je $\mathbb{Z}$. Množina polynomů $\mathbb{Z}[x]$. Konkrétní polynom $1x$ (nebo také jen x).
- x nejsou prvky z okruhu R, nebudeme tedy psát $x = 1$
- Polynomy můžeme sčítat i násobit
- **Stupeň polynomu** – nejvyšší exponent neurčité x s nenulovým koeficientem
- Množina $R[x]$ polynomů s koeficienty z R tvoří spolu se sčítáním a násobením okruh
- R je podokruh $R[x]$
- S polynomy budeme pracovat jinak než jak znáte ze střední školy.
- Nebudeme psát $2x - 4 = 0$, protože $2x - 4$ není nulový polynom.
- Místo řešení polynomické rovnice budeme hledat kořeny polynomu (nuly polynomu)

Polynomy

Definice

Nechť R je okruh. **Polynom $f(x)$ s neurčitou x** *je nekonečná řada $\sum_{i=0}^{\infty} a_i x^i = a_0 + a_1 x + a_2 x^2 + \dots$, kde $a_i \in R$ a $a_i = 0$ pro téměř všechny hodnoty i. a_i nazýváme* **koeficienty** *$f(x)$.*
Pokud pro nějaké $i > 0$ platí, že $a_i = 0$, tak největší taková hodnota i je **stupeň** *$f(x)$.*
Pokud jsou všechna $a_i = 0$, stupeň $f(x)$ je nedefinovaný.

Pokud v $f(x)$ platí $a_i = 0$ pro $i > n$, pak $f(x)$ píšeme $a_0 + a_1 x + \dots + a_n x^n$. Také vynecháváme všechny termy, pro které je a_i rovno 0.

Pokud R má jedničku $(1 \neq 0)$ zapisujeme $1x^k$ jako x^k.

Prvky R se nazývají **konstantní polynomy**.

Polynomy

Definice

Nechť R *je okruh.* $f(x) = a_0 + a_1x + \cdots + a_nx^n + \ldots$ *a* $g(x) = b_0 + b_1x + \cdots + b_nx^n + \ldots$ *jsou polynomy z* $R[x]$.

Pak **součet polynomů** *definujeme*

$f(x) + g(x) = c_0 + c_1x + \cdots + c_nx^n + \ldots$, *kde* $c_i = a_i + b_i$.

Násobení polynomů *definujeme*

$f(x)g(x) = d_0 + d_1x + \cdots + d_nx^n + \ldots$, *kde* $d_n = \sum_{j=0}^{n} a_j b_{n-j}$.

$\sum_{j=0}^{n} a_j b_{n-j}$ nemusí být rovno $\sum_{j=0}^{n} b_j a_{n-j}$, pokud R není komutativní.

Polynomy

Věta 54

Množina $R[x]$ všech polynomů s neurčitou x a s koeficienty v R tvoří spolu s operacemi sčítání a násobení (z předchozí definice) okruh.
Pokud je R komutativní, pak $R[x]$ je také komutativní.
Pokud má R jedničku $1 \neq 0$, pak 1 je také jednička pro $R[x]$.

Důkaz

Snadný. Jak bychom při důkazu postupovali?

$\mathbb{Z}[x]$ je okruh polynomů s celočíselnými koeficienty.

$\mathbb{Q}[x]$ je okruh polynomů s racionálními koeficienty.

Polynomy

Příklad 100

Vypočítejte součet a součin polynomů z $\mathbb{Z}_2[x]$.
$f(x) = (x+1)$ *a* $g(x) = (x+1)$.

Polynomy

Příklad

Vypočítejte součet a součin polynomů z $\mathbb{Z}_2[x]$.
$f(x) = (x+1)$ *a* $g(x) = (x+1)$.

- $(x+1) + (x+1) = (1+1)x + (1+1) = 0x + 0 = 0$
- $(x+1)(x+1) = x^2 + (1+1)x + 1 = x^2 + 1$

Polynomy s více neurčitými

Definice

Nechť R je okruh a x a y jsou dvě neurčité, můžeme vytvořit okruh $(R[x])[y]$, tj. okruh polynomů neurčité y s koeficienty z okruhu polynomů neurčité x s koeficienty z R.

Bez důkazu si uveďme, že $(R[x])[y] \simeq (R[y])[x]$.

Okruh polynomů dvou neurčitých x a y s koeficienty z R *značíme $R[x, y]$.*

Okruh polynomů n neurčitých x_i s koeficienty z R *značíme $R[x_1, x_2, \ldots, x_n]$.*

Polynomy s více neurčitými

- Pokud je D obor integrity, pak $D[x]$ je také obor integrity.
- Pokud je F těleso, $F[x]$ je obor integrity (ale ne těleso), protože x není jednotka v $F[x]$.
  Neexistuje polynom $f(x) \in F[x]$ takový, že $xf(x) = 1$
- Můžeme však zkonstruovat podílové těleso $F(x)$ oboru integrity $F[x]$ (viz minulá přednáška).
- Každý prvek $F(x)$ může být reprezentován jako $\frac{f(x)}{g(x)}$ takový, že $g(x) \neq 0$.
- Analogicky definujeme $F(x_1, \ldots, x_n)$ jako podílové těleso $F[x_1, \ldots, x_n]$.

Homomorfismus vyhodnocení

Věta 55 (Homomorfismus vyhodnocení)

Nechť E a F jsou tělesa taková, že $F \leq E$, $\alpha \in E$ a x je neurčitá.
Zobrazení $\phi_\alpha : F[x] \to E$ definované předpisem
$\phi_\alpha(a_0 + a_1x + \dots a_nx^n) = a_0 + a_1\alpha + \dots a_n\alpha^n$
pro $(a_0 + a_1x + \dots a_nx^n) \in F[x]$ je homomorfismus $F[x] \to E$.

Důkaz

Pokud $f(x) = a_0 + a_1x + \dots + a_nx^n$,
$g(x) = b_0 + b_1x + \dots + b_mx^m$,
$h(x) = f(x) + g(x) = c_0 + c_1x + \dots + c_rx^r$
Tak pro sčítání:
$\phi_\alpha(f(x)+g(x)) = \phi_\alpha(h(x)) = c_0 + c_1\alpha + \dots c_r\alpha^r$,
$\phi_\alpha(f(x)) + \phi_\alpha(g(x)) =$
$(a_0 + a_1\alpha + \dots a_r\alpha^r) + (b_0 + b_1\alpha + \dots b_m\alpha^m)$
Z definice sčítání polynomů je zřejmé, že
$\phi_\alpha(f(x) + g(x)) = \phi_\alpha(f(x)) + \phi_\alpha(g(x))$.

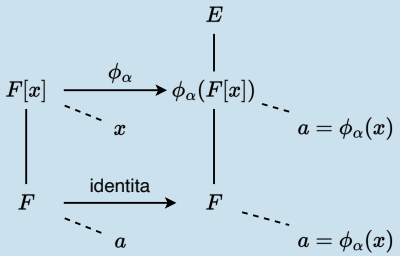

Čárkované čáry jsou prvky množiny.

Homomorfismus vyhodnocení

Důkaz (Pokračování)

Násobení:

$f(x)g(x) = d_0 + d_1x + \cdots + d_sx^s$, *kde* $d_i = \sum_{j=0}^{i} a_j b_{i-j}$.

$\phi_\alpha(f(x)g(x)) = \phi_\alpha(h(x)) = d_0 + d_1\alpha + \ldots d_s\alpha^s$

$[\phi_\alpha(f(x))][\phi_\alpha(g(x))] = (a_0 + a_1\alpha + \ldots a_n\alpha^n)(b_0 + b_1\alpha + \ldots b_m\alpha^m)$

Protože $d_i = \sum_{j=0}^{i} a_j b_{i-j}$ *tak vidíme, že*

$\phi_\alpha(f(x)g(x)) = [\phi_\alpha(f(x))][\phi_\alpha(g(x))]$.

Takže ϕ_α *je homomorfismus.*

Příklad 101

Nechť F *z předchozí věty je* $\mathbb{Q}$ *a* E *je* $\mathbb{R}$. *Jak budou vypadat homomorfismy* $\phi_0 : \mathbb{Q}[x] \to \mathbb{R}$ *a* $\phi_2 : \mathbb{Q}[x] \to \mathbb{R}$*?*

Homomorfismus vyhodnocení

Příklad

Nechť F z předchozí věty je $\mathbb{Q}$ a E je $\mathbb{R}$. Jak budou vypadat homomorfismy $\phi_0 : \mathbb{Q}[x] \to \mathbb{R}$ a $\phi_2 : \mathbb{Q}[x] \to \mathbb{R}$?

- ϕ_0
- $\phi_0(a_0 + \cdots + a_n x^n) = a_0 + a_1 0 + \cdots + a_n 0^n = a_0$
- Každý polynom je zobrazen na svůj konstantní člen

- ϕ_2
- $\phi_2(a_0 + \cdots + a_n x^n) = a_2 + a_1 2 + \cdots + a_n 2^n$
- Např. $\phi_2(x^2 + x - 6) = 2^2 + 2 - 6 = 0$
  $x^2 + x - 6$ je v $Ker(\phi_2)$
- $x^2 + x - 6 = (x - 2)(x + 3)$
- Díky tomu, že $\phi_2(x - 2) = 2 - 2 = 0$ je $\phi_2(x^2 + x - 6) = 0$

Homomorfismus vyhodnocení

Příklad 102

Nechť F z předchozí věty je $\mathbb{Q}$ a E je $\mathbb{C}$. Jak bude vypadat homomorfismus $\phi_i : \mathbb{Q}[x] \to \mathbb{C}$?

Homomorfismus vyhodnocení

Příklad

Nechť F z předchozí věty je $\mathbb{Q}$ a E je $\mathbb{C}$. Jak bude vypadat homomorfismus $\phi_i : \mathbb{Q}[x] \to \mathbb{C}$?

- $\phi_i(a_0 + \cdots + a_n x^n) = a_0 + a_1 i + \cdots + a_n i^n$
- $\phi_i(x) = i$
- $\phi_i(x^2 + 1) = i^2 + 1 = 0$
  $x^2 + 1$ je v $Ker(\phi_i)$

Příklad 103

Nechť F je $\mathbb{Q}$ a E je $\mathbb{R}$. Uvažujme homomorfismus $\phi_\pi : \mathbb{Q}[x] \to \mathbb{R}$?
Dá se dokázat, že $a_0 + a_1\pi + \cdots + a_n\pi^n = 0$ právě, když je $a_i = 0$ pro $i = 1, \ldots, n$.
$Ker(\phi_\pi) = \{0\}$ a ϕ_π je injektivní.
Všechny polynomy s neurčitou π s racionálními koeficienty tvoří okruh isomorfní s $\mathbb{Q}$ přirozeným způsobem s $\phi_\pi(x) = \pi$.

Homomorfismus vyhodnocení

Definice

Nechť F a E jsou tělesa, $F \leq E$, $\alpha \in E$. $f(x) = a_0 + a_1 x + \cdots + a_n x^n \in F[x]$.
Homomorfismus vyhodnocení z předchozí věty ϕ_α. Označme $f(\alpha)$ hodnotu $\phi_\alpha(f(x)) = a_0 + a_1\alpha + \cdots + a_n\alpha^n$.
Pokud $f(\alpha) = 0$, nazýváme α **kořenem** *polynomu $f(x)$.*

Problém hledání kořene polynomu $f(x)$ – nalezení všech α, které splňují $\phi_\alpha(f(x)) = 0$

Příklad 104

Porovnejte zadání:

1. *Vyřešte rovnici $r^2 + r - 6 = 0$.*
2. *Najděte kořeny polynomu $x^2 + x - 6$.*

Homomorfismus vyhodnocení

Příklad

Porovnejte zadání:

1. *Vyřešte rovnici* $r^2 + r - 6 = 0$.
2. *Najděte kořeny polynomu* $x^2 + x - 6$.

1. $\{r \in \mathbb{R} | r^2 + r - 6 = 0\} = \{2, -3\}$
2. $\{\alpha \in \mathbb{R} | \phi_\alpha(x^2 + x - 6) = 0\} = \{2, -3\}$

Homomorfismus vyhodnocení

Věta 56

Polynom $x^2 - 2$ nemá kořeny v $\mathbb{Q}$. $\sqrt{2} \notin \mathbb{Q}$.

Proč je toto zajímavé zjištění?
Podívejte se do skript.

Důkaz

Předpokládejme, že pro $\frac{m}{n} \in \mathbb{Q}$ $(m, n \in \mathbb{Z})$. Platí $(\frac{m}{n})^2 = 2$ a že $gcd(m, n) = 1$.
Pak musí platit $m^2 = 2n^2$, kde $m, n \in \mathbb{Z}$.
Protože 2 dělí $2n^2$, tak musí dělit m^2, takže musí dělit i m a $2^2 = 4$ musí dělit m^2.
To ale znamená, že n^2 je dělitelné 2. Jelikož je to druhá mocnina, pak n musí být také dělitelné 2.
Odtud ale máme, že m i n jsou dělitelné 2 a tudíž $gcd(m, n)$ není 1.

Faktorizace polynomů

Věta 57

Nechť $f(x) = a_0 + a_1x + \cdots + a_nx^n$ *a* $g(x) = b_0 + b_1x + \cdots + b_mx^m$ *jsou dva prvky* $F[x]$*, kde* $a_n \neq 0$*,* $b_m \neq 0$ *a* $m > 0$*.*
Pak existují unikátní polynomy $q(x)$ *a* $r(x)$ *v* $F[x]$ *takové, že* $f(x) = g(x)q(x) + r(x)$*, kde buďto* $r(x) = 0$ *nebo* $r(x)$ *má menší stupeň než* m *(tedy než je stupeň polynomu* $g(x)$*).*

Porovnejte tuto větu s větou o celočíselném dělení.

Důkaz

Uvažujme množinu $S = \{f(x) - g(x)s(x) | s(x) \in F[x]\}$*.*
Pokud $0 \in S$*, pak existuje* $s(x)$ *takové, že* $f(x) - g(x)s(x) = 0$*, takže* $f(x) = g(x)s(x)$ *V takovém případě stačí vzít* $q(x) = s(x)$ *a* $r(x) = 0$*.*
Jinak $r(x)$ *je prvek minimálního stupně v* S*, pak* $f(x) = g(x)q(x) + r(x)$ *pro nějaké* $q(x) \in F[x]$*. Musíme ukázat, že* $r(x)$ *je stupně menšího než* m*.*

Předpokládejme, že $r(x) = c_0 + c_1x + \cdots + c_tx^t$ *takové, že* $c_t \neq 0$ *,* $c_i \in F$

Faktorizace polynomů

Důkaz (Pokračování)

Předpokládejme, že $r(x) = c_0 + c_1x + \cdots + c_tx^t$ *takové, že* $c_t \neq 0$, $c_i \in F$
Pokud $t \geq m$, *pak*
$f(x) - q(x)g(x) - (c_t/b_m)x^{t-m}g(x) = r(x) - (c_t/b_m)x^{t-m}g(x)$
a to je ve tvaru
$r(x) - (c_tx^t +$ *termy nižšího stupně*$)$.
To je polynom stupně nižšího než t *(stupně polynomu* $r(x)$*).*
Ovšem polynom $f(x) - q(x)g(x) - (c_t/b_m)x^{t-m}g(x)$ *můžeme zapsat*
$f(x) - g(x)[q(x) - (c_t/b_m)x^{t-m}]$, *takže je v* S, *což je v rozporu s faktem, že* $r(x)$ *bylo vybráno tak, aby mělo minimální stupeň v* S.

Unikátnost: pokud
$f(x) = g(x)q_1(x) + r_1(x)$ *a* $f(x) = g(x)q_2(x) + r_2(x)$ *tak odečtením dostaneme*
$g(x)[q_1(x) - q_2(x)] = r_2(x) - r_1(x)$
Buďto je $r_2(x) - r_1(x) = 0$ *nebo je stupeň* $r_2(x) - r_1(x)$ *menší než stupeň* $g(x)$. *To může platit pouze pokud* $q_1(x) - q_2(x) = 0$, *takže* $q_1(x) = q_2(x)$. *Také tedy musí platit, že* $r_2(x) - r_1(x) = 0$ *tedy* $r_1(x) = r_2(x)$.

Faktorizace polynomů

Příklad 105

Nechť $f(x) = x^4 - 3x^3 + 2x^2 + 4x - 1$ *a* $g(x) = x^2 - 2x + 3$ *jsou polynomy v* $\mathbb{Z}_5[x]$. *Najděte polynomy* $q(x)$ *a* $r(x)$ *tak, aby* $f(x) = q(x)g(x) + r(x)$. ($r(x)$ *má menší stupeň než* 2).

Faktorizace polynomů

Příklad

Nechť $f(x) = x^4 - 3x^3 + 2x^2 + 4x - 1$ *a* $g(x) = x^2 - 2x + 3$ *jsou polynomy v* $\mathbb{Z}_5[x]$. *Najděte polynomy* $q(x)$ *a* $r(x)$ *tak, aby* $f(x) = q(x)g(x) + r(x)$. *(*$r(x)$ *má menší stupeň než* 2*).*

- Vydělíme polynom $f(x)$ polynomem $g(x)$ znáte ze střední školy
- $(x^4 - 3x^3 + 2x^2 + 4x - 1) : (x^2 - 2x + 3) = x^2 + \dots$
  $x^2(x^2 - 2x + 3) = x^4 - 2x^3 + 3x^2$
  $(x^4 - 3x^3 + 2x^2 + 4x - 1) - (x^4 - 2x^3 + 3x^2) = (-x^3 - x^2 + 4x - 1)$
- $(-x^3 - x^2 + 4x - 1) : (x^2 - 2x + 3) = -x + \dots$
  $-x(x^2 - 2x + 3) = -x^3 + 2x^2 - 3x$
  $(-x^3 - x^2 + 4x - 1) - (-x^3 + 2x^2 - 3x) = (-3x^2 + 7x - 1)$ Pozor jsme v $\mathbb{Z}_5$
  $= (-3x^2 + 2x - 1)$
- $(-3x^2 + 2x - 1) : (x^2 - 2x + 3) = -3 + \dots$
  $-3(x^2 - 2x + 3) = -3x^2 - 6x - 9 = -3x^2 + x - 4$
  $(-3x^2 + 2x - 1) - (-3x^2 + x - 4) = x + 3$ Toto už je polynom nižšího stupně než 2
- Řešení: $q(x) = x^2 - x - 3$, $r(x) = x + 3$

Kořen polynomu

Důsledek 17

Prvek $a \in F$ je kořen $f(x) \in F[x]$, právě když $x - a$ je dělitel $f(x)$ v $F[x]$.

Důkaz

Předpokládejme, že pro $a \in F$ máme $f(a) = 0$. Dle věty 57 existuji $q(x)$ a $r(x)$ takové, že $f(x) = (x - a)q(x) + r(x)$ $r(x)$ je stupně nižšího než 1, tedy je to nějaká konstanta c
Aplikací homomorfismu vyhodnocení ϕ_a dostaneme
$0 = f(a) = 0q(a) + c$
Tedy c musí být rovno 0 a $f(x) = (x - a)q(x)$, což ale znamená, že $(x - a)$ je dělitel $f(x)$.

Naopak, pokud $(x - a)$ je faktor $f(x)$ v $F[x]$, kde $a \in F$, pak aplikací ϕ_a na $f(x) = (x - a)q(x)$ dostaneme $f(a) = 0q(a) = 0$.

Kořen polynomu

Příklad 106

Nechť $f(x) = x^4 + 3x^3 + 2x + 4$ je polynom v $\mathbb{Z}_5[x]$. Určete, zda je 1 kořen polynomu.

Využijte předchozí důsledek.

Kořen polynomu

Příklad

Nechť $f(x) = x^4 + 3x^3 + 2x + 4$ je polynom v $\mathbb{Z}_5[x]$. Určete, zda je 1 kořen polynomu.

- Dle předchozího důsledku bychom měli být schopni vyjádřit $f(x) = (x-1)q(x)$.
- $(x^4 + 3x^3 + 2x + 4) : (x-1) = x^3 + 4x^2 + 4x + 1$
- Ano, 1 je kořenem. $f(x) = (x-1)(x^3 + 4x^2 + 4x + 1)$

- I polynom $x^3 + 4x^2 + 4x + 1$ má kořen 1
  $(x^3 + 4x^2 + 4x + 1) : (x-1) = x^2 + 4$
  $(x^3 + 4x^2 + 4x + 1) = (x-1)(x^2 + 4)$
- Polynom $x^2 + 4$ má také kořen 1
  $(x^2 + 4) : (x-1) = x + 1$
- $\underline{f(x) = (x-1)^3(x+1)}$

Kořen polynomu

Důsledek 18

Nenulový polynom $f(x) \in F[x]$ stupně n může mít nejvýše n kořenů v F.

Důkaz

Z důsledku 17 víme, že pokud $a_1 \in F$ je kořen polynomu $f(x)$, pak $f(x) = (x - a_1)q_1(x)$, kde zjevně je stupeň $q(x)$ $n - 1$.
Dále pokud a_2 je kořen $q_1(x)$ pak $f(x) = (x - a_1)(x - a_2)q_2(x)$, kde $q_2(x)$ má stupeň $n - 2$ ...
$f(x) = (x - a_1)(x - a_2) \dots (x - a_r)q_r(x)$, kde $q_r(x)$ nemá další kořeny.
Protože stupeň $f(x)$ je n, nejvýše n faktorů $(x - a_i)$ se může vyskytovat na pravé straně, takže $r \leq n$.
Pokud $b \neq a_i$ pro $i = 1, \dots, r$ a $b \in F$, tak
$f(b) = (b - a_1) \dots (b - a_r)q_r(b) \neq 0$, protože F nemá dělitele nuly a žádný z $b - a_i$ ani $q_r(b)$ není nula.
Takže a_i, pro $i = 1, \dots r \leq n$ jsou všechny kořeny polynomu $f(x) \in F[x]$.

Kořen polynomu

Důsledek 19

Pokud G je konečná podgrupa multiplikativní grupy $\langle F^*, \cdot \rangle$ komutativního tělesa F, pak G je cyklická.
Multiplikativní grupa nenulových prvků konečného komutativního tělesa je konečná.

Důkaz

G je konečná abelovská grupa. Dle věty 26 (Základní věta konečně generovaných abelovských grup) je isomorfní s $\mathbb{Z}_{d_1} \times \cdots \times \mathbb{Z}_{d_r}$, kde každé d_i je mocnina prvočísla.
Uvažujme každou $\mathbb{Z}_{d_i}$ jako cyklickou grupu řádu d_i v multiplikativní notaci.
Nechť m je nejmenší společný násobek všech d_i pro $i = 1, \ldots, r$. $m \leq d_1 d_2 \ldots d_r$.
Pokud $a_i \in \mathbb{Z}_{d_i}$, tak $a_i^{d_i} = 1$, takže $a_i^m = 1$, protože d_i dělí m.
Takže pro všechna $\alpha \in G$ máme $\alpha^m = 1$, takže každý prvek G je kořen $(x^m - 1)$.
Ale G má $d_1 d_2 \ldots d_r$ prvků, zatímco $(x^m - 1)$ může mít nejvýše m kořenů v G (dle předchozího důsledku). Takže $m \geq d_1 d_2 \ldots d_r$.
Dostáváme tedy, že $m = d_1 d_2 \ldots d_r$ a tedy prvočísla $d_1, d_2, \ldots, d_r$ jsou různé a G je isomorfní s cyklickou grupou $\mathbb{Z}_m$.

Nedělitelné polynomy

Definice

Nekonstantní polynom $f(x) \in F[x]$ je **nedělitelný nad** F *(též* **ireducibilní nad** F*),*
pokud nemůže být vyjádřen jako součin $g(x)h(x)$ dvou polynomů $g(x)$ a $h(x)$ v $F[x]$
tak, aby oba měly nižší stupeň než $f(x)$.
Jinak je **dělitelný nad** F *(též* **reducibilní nad** F*).*

Polynom může být ireducibilní nad tělesem F, ale nad jiným tělesem (které obsahuje F) může být dělitelný.

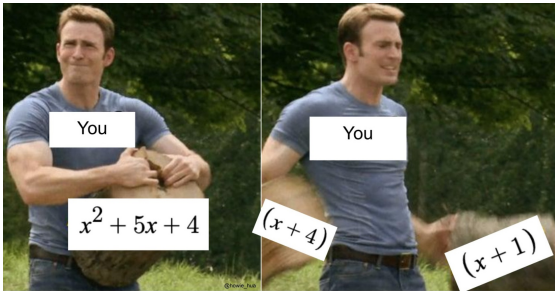

Nedělitelné polynomy

Příklad 107

Ukázali jsme, že $x^2 - 2$ v $\mathbb{Q}[x]$ nemá žádné kořeny v $\mathbb{Q}$, takže je nedělitelný nad $\mathbb{Q}$. Je dělitelný nad $\mathbb{R}$ ($x^2 - 2 \in \mathbb{R}[x]$)?

Nedělitelné polynomy

Příklad

Ukázali jsme, že $x^2 - 2$ v $\mathbb{Q}[x]$ nemá žádné kořeny v $\mathbb{Q}$, takže je nedělitelný nad $\mathbb{Q}$. Je dělitelný nad $\mathbb{R}$ ($x^2 - 2 \in \mathbb{R}[x]$)?

- Ano
  $(x^2 - 2) = (x - \sqrt{2})(x + \sqrt{2})$

Příklad 108

Jak vypadají jednotky v $F[x]$?

Nedělitelné polynomy

Příklad

Jak vypadají jednotky v $F[x]$?

- **Jednotka** = prvek, který má multiplikativní inverzi
- Jednotky v $F[x]$ jsou právě všechny nenulové prvky F
- Polynom, který je nedělitelný nad F můžeme tedy také definovat jak nekonstantní polynom $f(x) \in F[x]$ takový, že pro jakoukoli faktorizaci $f(x) = g(x)h(x)$ v $F[x]$ platí, že $g(x)$ nebo $h(x)$ je jednotka

Příklad 109

Ukažte, že $f(x) = x^3 + 3x + 2$ v $\mathbb{Z}_5[x]$ je nedělitelný nad $\mathbb{Z}_5$.

Nedělitelné polynomy

Příklad

Ukažte, že $f(x) = x^3 + 3x + 2$ v $\mathbb{Z}_5[x]$ je nedělitelný nad $\mathbb{Z}_5$.

- Pokud by byl faktorizován v $\mathbb{Z}_5[x]$ na polynomy nižšího stupně, existoval by lineární faktor ve tvaru $x - a$ pro nějaké $a \in \mathbb{Z}_5$.
- Pak by $f(a) = 0$ dle důsledku 17
  $f(0) = 2,\ f(1) = 1,\ f(2) = 1,\ f(3) = f(-2) = -2 = 3,\ f(4) = f(-1) = -2 = 3$
- Což ukazuje, že f(x) nemá kořen v $\mathbb{Z}_5$, je tedy nedělitelná nad $\mathbb{Z}_5$
- Takto se dá testovat prakticky jen kvadratické a kubické polynomy nad konečnými tělesy s malým počtem prvků.

Nedělitelné polynomy

Věta 58

Nechť $f(x) \in F[x]$ je polynom stupně 2 nebo 3.
Pak je $f(x)$ dělitelný nad F, právě když má kořen v F.

Důkaz

Pokud $f(x)$ je dělitelný nad F, tak $f(x) = g(x)h(x)$, kde stupně $g(x)$ a $h(x)$ jsou oba stupně menší než $f(x)$.
Protože $f(x)$ je kvadratický, nebo kubický polynom, tak $g(x)$ nebo $h(x)$ musí být stupně 1.
Řekněme, že je to $g(x)$ a ten je tedy ve tvaru $(x - a)$.
Pak $g(a) = 0$, což nám dává, že $f(a) = 0$, takže $f(x)$ má kořen v F.
Opačný směr vyplývá z důsledku 17.

Nedělitelné polynomy

Věta 59

Pokud $f(x) \in \mathbb{Z}[x]$, tak se $f(x)$ dá rozložit na polynomy nižších stupňů $r(x)$ a $s(x)$ v $\mathbb{Q}[x]$, právě když má takovou faktorizaci s polynomy stejných stupňů $r(x)$ a $s(x)$ v $\mathbb{Z}[x]$.

Důkaz

Vynechán.

Důsledek 20

Pokud $f(x) = x^n + a_{n-1}x^{n-1} + \cdots + a_0$ je v $\mathbb{Z}[x]$, $a_0 \neq 0$ a $f(x)$ má kořen v $\mathbb{Q}$, tak má kořen m v $\mathbb{Z}$ a m musí dělit a_0.

Důkaz

Pokud $f(x)$ má kořen a v $\mathbb{Q}$, pak $f(x)$ má lineární faktor $x - a$ v $\mathbb{Q}[x]$. Dle věty 58, $f(x)$ má faktorizaci s lineárním faktorem v $\mathbb{Z}[x]$, takže pro nějaké $m \in \mathbb{Z}$ musí platit $f(x) = (x - m)(x^{n-1} + \cdots + a_0/m)$. Takže a_0/m je v $\mathbb{Z}$, takže m dělí a_0.

Nedělitelné polynomy

Příklad 110

Předchozí důsledek nám dává další důkaz nedělitelnosti $x^2 - 2$ *nad* $\mathbb{Q}$.
Protože $x^2 - 2$ *se netriviálně faktorizuje v* $\mathbb{Q}[x]$, *právě když má kořen v* $\mathbb{Q}$. *(věta 58)*
$x^2 - 2$ *má kořen v* $\mathbb{Q}$, *právě když má kořen v* $\mathbb{Z}$. *(důsledek 20)*
Navíc jediné možnosti jsou ± 1 *a* ± 2 *(dělitelé* 2*)*
Snadno ověříme, že ani jedno není kořen $x^2 - 2$.

Příklad 111

Ukažte, že $f(x) = x^4 - 2x^2 + 8x + 1$ *je v* $\mathbb{Q}[x]$ *nedělitelný nad* $\mathbb{Q}$.

Nedělitelné polynomy

Příklad

Ukažte, že $f(x) = x^4 - 2x^2 + 8x + 1$ je v $\mathbb{Q}[x]$ nedělitelný nad $\mathbb{Q}$.

- Pokud $f(x)$ má lineární faktor v $\mathbb{Q}$, pak má kořen v $\mathbb{Z}$ a dle důsledku 20 tento kořen musí být dělitel 1 v $\mathbb{Z}$
- Jediná taková čísla jsou 1 a -1
  $f(1) = 8$, $f(-1) = -8$
- Pokud se $f(x)$ dá rozložit na dva kvadratické faktory v $\mathbb{Q}[x]$, pak dle věty 59 má faktorizaci $(x^2 + ax + b)(x^2 + cx + d)$ v $\mathbb{Z}[x]$
- Porovnáním koeficientů mocnin x zjistíme, že
  $bd = 1$, $ad + bc = 8$, $ac + b + d = -2$, $a + c = 0$ pro celá čísla $a, b, c, d \in \mathbb{Z}$
- Z $bd = 1$ vidíme, že buď $b = d = 1$ nebo $b = d = -1$
- Jelikož se $b = d$, pak $ad + bc = d(a + c) = 8$
- Ale to je nemožné, protože $a + c = 0$
- Takže faktorizace je nemožná, polynom je nedělitelný nad $\mathbb{Q}$

Nedělitelné polynomy

Věta 60 (Eisensteinovo kritérium)

Nechť p je prvočíslo. Předpokládejme, že $f(x) = a_n x^n + a_{n-1}x^{n-1} + \cdots + a_0$ je v $\mathbb{Z}[x]$ a $a_n \not\equiv 0 \pmod{p}$, ale $a_i \equiv 0 \pmod{p}$ pro všechna $i < n$ a $a_0 \not\equiv 0 \pmod{p^2}$. Pak $f(x)$ je nedělitelný nad $\mathbb{Q}$.

Důkaz

Dle věty 59 jen potřebujeme ukázat, že $f(x)$ se nedá faktorizovat na polynomy nižšího stupně v $\mathbb{Z}[x]$. Pokud

$f(x) = (b_r x^r + \cdots + b_0)(c_s x^s + \cdots + c_0)$

je faktorizace v $\mathbb{Z}[x]$, kde $b_r \neq 0$, $c_s \neq 0$ a $r, s < n$, tak $a_0 \not\equiv 0 \pmod{p^2}$ implikuje, že b_0 a c_0 nejsou oba kongruentní s 0 modulo p.

Předpokládejme, že $b_0 \not\equiv 0 \pmod{p}$ a $c_0 \equiv 0 \pmod{p}$. Dále $a_n \not\equiv 0 \pmod{p}$ implikuje, že $b_r, c_s \not\equiv 0 \pmod{p}$, protože $a_n = b_r c_s$.

Nechť m je nejmenší hodnota k taková, že $c_k \not\equiv 0 \pmod{p}$, pak

$$a_m = b_0 c_m + b_1 c_{m-1} + \cdots + \begin{cases} b_m c_0 \text{ pokud } r \geq m \\ b_r c_{m-r} \text{ pokud } r < m \end{cases}$$

Důkaz (Pokračování)

$$a_m = b_0 c_m + b_1 c_{m-1} + \cdots + \begin{cases} b_m c_0 \text{ pokud } r \geq m \\ b_r c_{m-r} \text{ pokud } r < m \end{cases}$$

Fakt, že b_0 ani c_m nejsou kongruentní s 0 modulo p a $c_{m-1}, \ldots, c_0$ jsou všechny kongruentní s 0 modulo p, implikuje, že $a_m \not\equiv 0 \pmod{p}$, takže $n = m$.
V důsledku toho platí $s = n$, což je v rozporu s předpokladem $s < n$ (že faktorizace je netriviální).

Příklad 112

Rozhodněte, zda je $25x^5 - 9x^4 - 3x^2 - 12$ dělitelný nad $\mathbb{Q}$.

Nedělitelné polynomy

Příklad

Rozhodněte, zda je $25x^5 - 9x^4 - 3x^2 - 12$ *dělitelný nad* $\mathbb{Q}$.

- Dle předchozí věty
- Vezměme $p = 3$
- $25 \equiv 1 \pmod 3$ $a_n \not\equiv 0 \pmod p$
- $-9, -3 - 12 \equiv 0 \pmod 3$ $a_i \equiv 0 \pmod p$ pro všechna $i < n$
- $-12 \not\equiv 0 \pmod 9$ $a_0 \not\equiv 0 \pmod{p^2}$
- Polynom je nedělitelný nad $\mathbb{Q}$

Nedělitelné polynomy

Důsledek 21

Nechť p je prvočíslo. Polynom
$\Phi_p(x) = \frac{x^p-1}{x-1} = x^{p-1} + x^{p-2} + \cdots + x + 1$ *p-tý cyklotomický polynom*
je nedělitelný nad $\mathbb{Q}$.

Důkaz

Dle věty 59 potřebujeme uvažovat pouze faktorizace v $\mathbb{Z}[x]$. Použijeme homomorfismus vyhodnocení $\phi_{x+1}(f(x))$ jako $f(x+1)$ pro $f(x) \in \mathbb{Q}[x]$.
Nechť $g(x) = \Phi_p(x+1) = \frac{(x+1)^p-1}{(x+1)-1} = \frac{x^p+\binom{p}{1}x^{p-1}+\cdots+px}{x}$
Koeficient u x^{p-r} pro $0 < r < p$ je binomický koeficient $\binom{p}{r} = \frac{p!}{r!(p-r)!}$, který je dělitelný p, protože p dělí $p!$, když $0 < r < p$. Takže
$g(x) = x^{p-1} + \binom{p}{1}x^{p-2} + \cdots + p$
splňuje Eisensteinovo kritérium (Věta 60) pro prvočíslo p a tedy je nedělitelný nad $\mathbb{Q}$.
Ale kdyby $\Phi_p(x) = h(x)r(x)$ byla netriviální faktorizace $\Phi_p(x)$ v $\mathbb{Z}[x]$, tak
$\Phi_p(x+1) = g(x) = h(x+1)r(x+1)$
by dala netriviální faktorizaci $g(x)$ v $\mathbb{Z}[x]$. Takže $\Phi_p(x)$ musí být také nedělitelný nad $\mathbb{Q}$.

Unikátnost faktorizace v $F[x]$

Definice

Pro $f(x), g(x) \in F[x]$ říkáme, že $g(x)$ **dělí** *$f(x)$* **v** *$F[x]$ pokud existuje $q(x) \in F[x]$ takový, že $f(x) = g(x)q(x)$.*

Věta 61

Nechť $p(x)$ je nedělitelný polynom v $F[x]$.
Pokud $p(x)$ dělí $r(x)s(x) \in F[x]$, tak $p(x)$ dělí $r(x)$ nebo $p(x)$ dělí $s(x)$.

Pokud r a s jsou nesoudělná a pokud r dělí sm, pak r dělí m.

Unikátnost faktorizace v $F[x]$

Důsledek 22

Pokud $p(x)$ je nedělitelný polynom v $F[x]$ a $p(x)$ dělí součin $r_1(x) \dots r_n(x)$ pro $r_i \in F[x]$, pak $p(x)$ dělí $r_i(x)$ pro alespoň jedno i.

Důkaz

Indukcí dokážeme z předchozí věty.

Unikátnost faktorizace v $F[x]$

Věta 62

Pokud je F komutativní těleso, tak každý nekonstantní polynom $f(x) \in F[x]$ může být faktorizován v $F[x]$ na součin nedělitelných polynomů – ten je unikátní až na jejich pořadí a jednotkové faktory v F (nenulové konstanty).

Důkaz

Nechť $f(x) \in F[x]$ je nekonstantní polynom. Pokud je dělitelný nad F, pak $f(x) = g(x)h(x)$, kde $g(x)$ a $h(x)$ mají nižší stupně než $f(x)$.
Pokud $g(x)$ a $h(x)$ jsou nedělitelné, skončíme.
Jinak se alespoň jeden faktorizuje na polynomy nižších stupňů. Pokračováním tohoto procesu dojdeme k faktorizaci
$f(x) = p_1(x)p_2(x)\dots p_r(x)$, *kde $p_i(x)$ jsou nedělitelné pro $i = 1, 2, \dots, r$.*
Potřebujeme ukázat unikátnost. Předpokládejme
$f(x) = p_1(x)p_2(x)\dots p_r(x) = q_1(x)q_2(x)\dots q_s(x)$
jsou dvě faktorizace $f(x)$ do nedělitelných polynomů.

Unikátnost faktorizace v $F[x]$

Důkaz (Pokračování)

$f(x) = p_1(x)p_2(x)\dots p_r(x) = q_1(x)q_2(x)\dots q_s(x)$
jsou dvě faktorizace $f(x)$ *do nedělitelných polynomů.*
Dle důsledku 22 $p_1(x)$ *dělí nějaký* $q_j(x)$ *Bez újmy na obecnosti* $q_1(x)$
Protože $q_1(x)$ *je nedělitelný,* $q_1(x) = u_1p_1(x)$*, kde* $u_1 \neq 0$*, ale je v* F *(je to jednotka)*
Pak nahrazením $u_1p_1(x)$ *za* $q_1(x)$ *a zkrácením dostaneme*
$p_2(x)\dots p_r(x) = u_1q_2(x)\dots q_s(x)$
Podobně $q_2(x) = u_2p_2(x)$*, takže*
$p_3(x)\dots p_r(x) = u_1u_2q_3(x)\dots q_s(x)$
Pokračováním dostaneme
$1 = u_1u_2\dots u_rq_{r+1}(x)\dots q_s(x)$
Toto je možné pouze pro $s = r$*, takže ta rovnice je vlastně* $1 = u_1u_2\dots u_r$
Takže nedělitelné faktory $p_i(x)$ *a* $q_j(x)$ *jsou tytéž, až na pořadí a jednotkové faktory.*